

Agnieszka MARKOWSKA-RADOMSKA¹, Ewa DŁUSKA¹, Grażyna ZAKRZEWSKA-KOŁTUNIEWICZ², Agnieszka MIŚKIEWICZ²

e-mail: ewa.dluska@ichip.pw.edu.pl

¹ Wydział Inżynierii Chemicznej i Procesowej, Politechnika Warszawska, Warszawa

² Instytut Chemii i Techniki Jądrowej, Warszawa

Odzysk metali ziem rzadkich z roztworów po ługowaniu magnesów trwałych w procesie zintegrowanym z wykorzystaniem emulsyjnych membran ciekłych

Wstęp

Neodym (Nd) i dysproz (Dy) to pierwiastki ziem rzadkich REE (*Rare Earth Elements*) o krytycznym znaczeniu dla gospodarki Unii Europejskiej. Pełnią znaczącą rolę w procesach niskoemisyjnej gospodarki ekologicznej. Pierwiastki te są niezbędne przy wytwarzaniu m.in. magnesów trwałych neodymowych o dużej wydajności, które znajdują zastosowanie w produkcji większości sprzętu elektronicznego i elektrycznego (głośniki, napędy dysków twardej, systemy nawigacji i naprowadzania, silniki samochodów elektrycznych, hybrydowych czy wirniki turbin wiatrowych).

Szerokie zastosowanie magnesów neodymowych wiąże się z generowaniem dużej ilości zużytego sprzętu, w którym występują. W związku z powyższym oraz biorąc pod uwagę aktualną sytuację na świecie związaną z ograniczeniem dostaw produktów ziem rzadkich (pierwiastków lub związków chemicznych tych pierwiastków tj. tlenków, chlorków, węglanów) przez Chiny (główny dostawca REE na rynek światowy – 85% w 2013 r.) obserwuje się wzmożone zainteresowanie alternatywnymi źródłami ich pozyskiwania [Tsamis i Coyne, 2015].

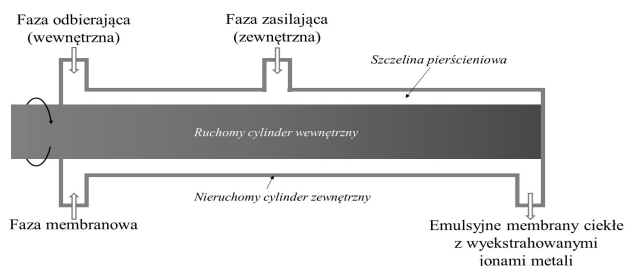
Do odzysku REE z magnesów trwałych wykorzystywane są głównie procesy hydrometalurgiczne ze szczególnym uwzględnieniem procesów ekstrakcyjnych [Peelman i in., 2016]. Odpady po wstępnej obróbce mechanicznej są ługowane przy użyciu kwasów, wodorotlenków, chlorków lub węglanów. Następnie z roztworów po ługowaniu pierwiastki są selektywnie wydzielane i ponownie wykorzystywane. Jest to wieloetapowy, czasochłonny proces o dużej konsumpcji rozpuszczalników i przenośników uciążliwych dla środowiska naturalnego.

Biorąc pod uwagę potrzeby rozwoju nowych metod w tym zakresie, w pracy zaproponowano oryginalną koncepcję realizacji procesu ekstrakcji emulsyjnej w aparacie z przepływem *Couette'a-Taylor* CTF (*Couette-Taylor-Flow*) oraz opracowano skład emulsyjnych membran ciekłych ELM (*Emulsion Liquid Membrane*) do odzysku (wyekstrahowania) metali neodymu i dysprozu.

Koncepcja wykorzystania reaktora CTF do ekstrakcji emulsyjnej jonów Nd³⁺ i Dy³⁺

Koncepcja ekstrakcji emulsyjnej jonów Nd³⁺ i Dy³⁺ w reaktorze z przepływem *Couette'a-Taylor* opiera się na idei procesów zintegrowanych, gdzie dwa procesy tj. wytwarzanie emulsyjnych membran ciekłych i ekstrakcja metali mogą być realizowane w jednym aparacie o działaniu ciągłym (Rys. 1). Klasyczna metoda wytwarzania ELM wymaga użycia dwóch aparatów i jest dwuetapowa [Aserin, 2008].

Przepływ *Couette'a-Taylor* występuje w szczelinie pierścieniowej pomiędzy wewnętrznym obracającym się cylindrem, umieszczonym centrycznie, w nieruchomym cylindrze zewnętrznym (Rys. 1). Przepływ ten stanowi złożenie przepływów: osiowego (*Poiseuille'a*) oraz rotacyj-

Rys. 1. Wytwarzanie emulsyjnych membran ciekłych i ekstrakcji w reaktorze z przepływem *Couette'a-Taylor*

nego (*Couette'a*). Powyżej krytycznej liczby *Taylor* w szczelinie pojawia się wtórny ruch płynu w postaci komórkowych wirów *Taylor* [Kataoka i in., 1995; Dłuska i Markowska-Radomska, 2010; 2012]. Przepływ CTF stwarza pożądane warunki (duża powierzchnia międzyfazowa, korzystne – wysokie współczynniki wnikania masy, także w układach o dużej lepkości, możliwość niezależnej regulacji intensywności mieszania oraz czasu przebywania) do prowadzenia procesów w układach wielofazowych.

Wytwarzanie ELM i ekstrakcja w reaktorze CTF

Procesy wytwarzania emulsji wielokrotnych i ekstrakcji zachodzą jednocześnie w szczelinie pierścieniowej reaktora CTF, do której wprowadzane są trzy fazy ciekłe:

W1 – wodna faza odbierająca (wewnętrzna) ze składnikiem odbierającym (np. H₂SO₄, HCl, HNO₃),

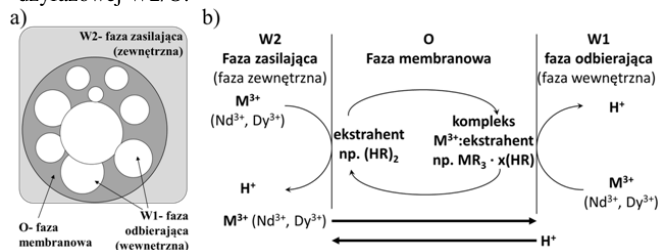
O – organiczna faza membranowa z selektywnym ekstrahentem (np. kwas di-(2-etyloheksylo)-fosforowy (D2EHPA), *Cyanex 921*)

W2 – wodna faza zasilająca (zewnętrzna), tj. wieloskładnikowy roztwór/zawiesina po ługowaniu magnesów trwałych zawierający ekstrahowane metale (Rys. 1).

W początkowej strefie reaktora uzyskiwana jest emulsja pojedyncza W1/O (woda w oleju). W środkowej strefie aparatu wprowadzana jest faza zasilająca W2, co skutkuje wytworzeniem emulsji W1/O/W2 (Rys. 2a) i rozpoczęciem procesu ekstrakcji.

Można wyróżnić następujące etapy w procesie ekstrakcji emulsyjnej jonów neodymu i dysprozu (Rys. 2b):

- **konwekcyjny transport jonów** Nd³⁺ i Dy³⁺ z ciągłej wodnej fazy zasilającej (W2) do powierzchni międzyfazowej: faza zewnętrzna/faza membranowa tj. W2/O,
- **utworzenie hydrofobowego kompleksu** jon metalu-ekstrahent na granicy faz W2/O, będącego nośnikiem jonów,
- **dyfuzyjny transport nośnika jonów** (kompleksu) w fazie membranowej od powierzchni międzyfazowej W2/O do O/W1,
- **transport nośnika jonów** Nd³⁺ i Dy³⁺ do fazy odbierającej W1 i ich wydzielanie (odzysk) w wyniku powierzchniowej nieodwracalnej reakcji chemicznej ze składnikiem odbierającym oraz uwolnienie nośnika, który dyfunduje w fazie membranowej do powierzchni międzyfazowej W2/O.

Rys. 2. a) Emulsyjna membrana ciekła – emulsja wielokrotna W1/O/W2, b) schemat transportu masy w procesie ekstrakcji emulsyjnej.

Po procesie ekstrakcji faza zewnętrzna emulsji jest separowana, a odzysk wyekstrahowanych metali (w formie siarczanów, azotanów czy chlorków) z fazy wewnętrznej następuje w wyniku niszczenia struktury kropeł np. przez rozcieńczenie lub użycie ultradźwięków.

Sprawność ekstrakcji

Wcześniejsze badania autorów dotyczące procesu ekstrakcji emulsyjnej związków fenoli (tyrozolu) oraz kwasu benzoowego w kontaktorze CTF wykazały korzyści tak prowadzonego procesu. Otrzymano wysokie sprawności

usuwania kwasu benzooesowego rzędu 92%. W przypadku tyrozolu, którego usuwanie jest bardzo trudne, uzyskano sprawność 34,9%, tj. na poziomie porównywalnym do ekstrakcji w aparacie zbiornikowym z użyciem ELM prowadzonej przez 10 min, podczas gdy czas ten dla reaktora CTF wynosił 21 s (czas przebywania w aparacie), [Dłuska i Markowska-Radomska, 2012]. Sprawność i efektywność ekstrakcji emulsyjnej zależą od struktury wewnętrznej, charakterystyki (rozmiary kropelek i ich upakowanie) i stabilności emulsji wielokrotnych, których wytwarzanie jest kontrolowane przez hydrodynamikę aparatu CTF.

Wytwarzanie stabilnych ELM w reaktorze CTF

Istotnym etapem projektowania ELM jest dobór odpowiednich warunków wytwarzania i składu faz W1, O i W2, co ma zapewniać stabilność emulsji oraz ich odpowiednią strukturę wewnętrzną umożliwiającą przeprowadzenie procesu ekstrakcji z oczekiwaną wysoką wydajnością i efektywnością.

Materiały. Skład faz ciekłych do wytwarzania emulsji W1/O/W2: W1 – faza odbierająca: wodny roztwór kwasu siarkowego (VI)-składnik odbierający (1±10 M); O – faza membranowa: n-heptan + surfaktant: *Span 83* (1±10% obj.) + ekstrahent: D2EHPA (0,02±0,1 M); W2 – faza zasilająca (ciągła): wodny roztwór kwasu azotowego (III) (0,05±0,5M) + surfaktant: *Tween 80* (0,1±0,5% obj.).

Metody. Emulsje W1/O/W2 wytwarzano w reaktorze CTF o szczelinie 1,5 mm zasilanym trzema fazami W1, O i W2 wg procedury opisanej powyżej. Badano wpływ warunków hydrodynamicznych w aparacie (wielkość i stosunek strumieni faz, częstość obrotów cylindra wewnętrznego reaktora CTF $n = 500\div 2300$ obr./min) oraz składu faz wprowadzanych do reaktora na charakterystykę emulsji (stabilność, rozkłady rozmiarów kropelek faz rozproszonych, upakowanie kropelek fazy membranowej kroplami fazy wewnętrznej ϕ). Badania stabilności prowadzono przez 10 dni. Charakterystyki emulsji dokonano na podstawie obserwacji mikroskopowych (Olympus BX-60, kamera *Olympus SC50*) i analizy obrazu mikroskopowego (*Image-Pro Plus 4.5*). Badania prowadzono w temperaturze pokojowej.

Wyniki badań

Celem badań było wytworzenie stabilnych emulsji wielokrotnych W1/O/W2 (ELM) do badań ekstrakcji jonów Nd^{3+} i Dy^{3+} w aparacie CTF. Poniżej przedstawiono przykładowe zdjęcia uzyskanych emulsji wielokrotnych (Rys. 3a, b) oraz rozkłady rozmiarów kropelek fazy membranowej i odbierającej - wewnętrznej (Rys. 3c).

Określono skład oraz najkorzystniejsze warunki wytwarzania stabilnych emulsji 1-6 (10 dób) o najbardziej rozwiniętych powierzchniach międzyfazowych i maksymalnych stopniach upakowania do procesu ekstrakcji jonów Nd^{3+} i Dy^{3+} w reaktorze CTF. W Tab. 1 zamieszczono najwyższe stężenia kwasu azotowego i siarkowego (składnik odbierający- sprzyja szybkiemu odnawianiu nośnika po transporcie jonów) oraz najniższe stężenia surfaktantów, dla których uzyskano stabilne ELM z ekstrahentem (0,03 i 0,05M) w aparacie CTF w danych warunkach wytwarzania.

Z badań wynika, iż występowanie stabilnych emulsji W1/O/W2 związane jest zarówno z intensywnością ruchu rotacyjnego jak i wielkością przepływu osiowego. Przy określonej wielkości przepływu osiowego istotny wpływ na stabilność i jakość uzyskanych emulsji miała intensywność ruchu rotacyjnego (n). ELM wytwarzane dla częstości obrotów niższych od 1100 obr./min były

Tab. 1. Najkorzystniejsze warunki wytwarzania stabilnych ELM w reaktorze CTF i ich charakterystyka

Emulsja	n [obr./min]	Stężenie D2EHPA [M]	D_{32} [μ m]	d_{32} [μ m]	ϕ [-]
1	1830	0,03	87,7	15,9	0,84
2	1920	0,03	67,5	13,5	0,88
3	2150	0,03	52,5	11,6	0,90
4	1830	0,05	105,6	11,6	0,58
5	1920	0,05	85,3	10,3	0,76
6	2150	0,05	63,9	8,4	0,82

Stosunek strumieni faz zewnętrzna: membranowa:wewnętrzna: 30:2:10,
Span 83: 5% obj., *Tween 80*: 0,25 % obj., kwas siarkowy (VI): 7M, kwas azotowy (III): 0,1M; D_{32} , d_{32} -średnice *Sautera* kropelek fazy membranowej i wewnętrznej

niestabilne. Stopień upakowania kropelek ϕ rósł ze wzrostem częstości obrotów n w badanym zakresie (Tabela 1). Im większy był sumaryczny strumień faz (czynnik intensyfikujący zjawiska przeniesienia) tym uzyskiwane krople fazy membranowej były mniejsze i nieznacznie malał stopień ich upakowania kroplami wewnętrznymi.

Podsumowanie i wnioski

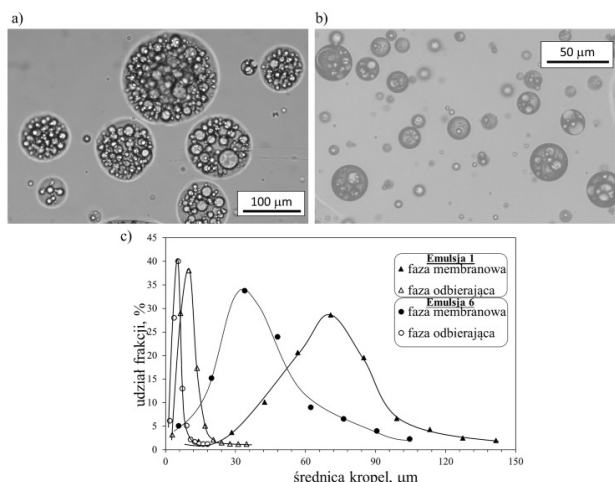
W pracy przedstawiono koncepcję separacji jonów metali Nd^{3+} i Dy^{3+} jako procesu zintegrowanego w reaktorze z przepływem *Couette'a-Taylor*. Usuwanie jonów jest wynikiem procesów zachodzących w jednym aparacie, tj. wytwarzania emulsyjnych membran ciekłych (ELM) i ekstrakcji. Proces ekstrakcji obejmuje etapy transportu jonów metali Nd^{3+} i Dy^{3+} przez fazę membranową (rozpuszczalnik) emulsji do fazy kropelek wewnętrznych, gdzie zachodzi ich separacja w wyniku ekstrakcji z reakcją chemiczną. Jak wynika z danych literaturowych wykorzystanie ELM w procesie ekstrakcji jonów Nd^{3+} i Dy^{3+} z roztworów jest obiecującą metodą ich odzysku na tle klasycznie stosowanych metod ekstrakcji rozpuszczalnikowej i ekstrakcji z mechanizmem wymiany jonowej [Anitha i in., 2013].

Zastosowanie reaktora CTF umożliwia zmniejszenie liczby stopni operacyjnych procesu separacji jonów i prowadzenie ekstrakcji w systemie ciągłym przy małym zużyciu rozpuszczalników i przenośników. Ten sposób prowadzenia procesu stwarza realne szanse na uzyskanie wysokich sprawności ekstrakcji w krótkim czasie, w porównaniu do prowadzenia procesu w aparatach typu zbiornik z mieszałdem [Dłuska i Markowska-Radomska, 2012].

Przeprowadzone badania pozwoliły na określenie najkorzystniejszych warunków wytwarzania stabilnych membran emulsyjnych ELM z nośnikiem D2EHPA w aparacie CTF o składach i strukturach odpowiednich do badań procesu separacji jonów Nd^{3+} i Dy^{3+} (emulsje 1-6, tab. 1). Wyznaczenie sprawności ekstrakcji emulsyjnej neodymu i dysprozu będzie przedmiotem następnego etapu prac autorów w tym zakresie.

LITERATURA

- Anitha M., Ambare D., Kotekar M., Singh D., Singh H., (2013). Studies on permeation of Nd (III) through supported liquid membrane using DNPPA TOPO as carrier, *Sep. Sci. Technol.*, 48, 2196-2203, DOI: 10.1080/01496395.2013.793199.
- Aserin A., (2008). *Multiple emulsion: technology and applications*. Wiley, Hoboken, USA.
- Dłuska E., Markowska-Radomska A., (2010). Regimes of multiple emulsions of W1/O/W2 and O1/W/O2 type in the continuous Couette-Taylor flow contactor. *Chem. Eng. Technol.*, 33, 113-120, DOI: 10.1002/ceat.200900278
- Dłuska E., Markowska-Radomska A., (2012). Ekstrakcja emulsyjna z reakcją chemiczną w reaktorze z przepływem Couette'a-Taylor. III Ogólnopolskie Symp.: Reaktory Wielofazowe i Wielofunkcyjne dla Procesów Chemicznych i Ochrony Środowiska, Warszawa-Serock 2012.
- Kataoka K., Ohmura N., Kouzu M., Simamura Y., Okubo M., (1995). Emulsion polymerization of styrene in a continuous Taylor vortex flow reactor. *Chem. Eng. Sci.* 50, 1409-1416. DOI: 10.1016/0009-2509(94)00515-S
- Peelman S., Sun Z.H.L., Sietsma J., Yang Y., (2016). *Leaching of Rare Earth Elements: Review of Past and Present Technologies*. Chap. 21 [in:] De Lima I.B., .. Leal W., (Eds), Rare Earths Industry: Technological, Economic and Environmental Implications, Elsevier, 319-334, DOI: 10.1016/B978-0-12-802328-0.00021-8.
- Tsami A., Coyne M., (2015). *Recovery of rare earths from electronic wastes: an opportunity for high-tech SMEs*. Policy Department A: Economic and Scientific Policy, European Parliament

Rys. 3. Obrazy mikroskopowe emulsji wielokrotnych uzyskanych w reaktorze CTF a) emulsja 1 i b) emulsja 6 (Tab. 1), c) rozkłady rozmiarów kropelek emulsji 1 i 6.